

סיון תשס"ט

בס"ד

המרגלים המקושש והציצית לפרשת שלח

"נאמר אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ הפנימי והחתי והאמרי והפריזי והחוי והיבויסי אל ארץ זבת חלב ודבש", חייבים שאני נותן להם מקום לסעות בדברי המרגלים למען לא ירשוה:

היוזמה היתה של העם.

הביטוי "שלח לד" אין משמעו ציווי. הקב"ה מסכים וגם מסתייג: חייבים שאני נותן להם מקום לסעות...

הספורנו מיישב אחרת: היוזמה אכן היתה של בני.

ציווי של הקב"ה היה כך: שלח לד אנשים... אם כבר הם רוצים לשלוח, אל תשלח אנשים פשוטים שיבואו לכלל טעות, אלא אנשים חשובים שלא יטעו.

והם אמנם הכירו בטובה של הארץ, למרות שטענו שאי אפשר יהיה לכובשה. יתכן שאנשים פשוטים, אף את טובה של הארץ לא היו רואים.

4. ספורנו עה"ת ספר במדבר פרק יג פסוק א

וידבר ה' אל משה לאמר, שלח לד אנשים. אל תניח שישלחו הם, כמו שאמרו לעשות באמרם נשלחה אנשים לפנינו שמא ישלחו הדיוטות בלתי מכירים שבח הארץ ויספרו בגנותה, באופן שיחשבו ישראל אל ה' תועה, ולא ישובו בתשובה כמו ששבו אחר כך, באמרם חטאנו לה'. וזה כי המרגלים ששלח משה, אף על פי שהרשיעו להניא לב העם מחסרון אמונתם באל שדי, מכל מקום הכירו וסיפרו טובת הארץ, באמרם וגם זבת חלב ודבש היא וכן העיד באמרו ויקחו בידם מפרי הארץ ויאמרו טובה הארץ אלא שאמרו שהיה נמנע לכבשה.

דרך שלישית נובעת מתשומת לב לשם הפעולה המתוארת. כך למשל פירש הרש"ר הירש:

5. רש"ר הירש במדבר פרק יג

"יחפרו לנו את הארץ" – כביכול יעלו את הארץ מן המעמקים האפלים של ההסתר ואי הידיעה לאור הבהיר של הידיעה וההכרה. והתכלית המוצהרת של השליחות היתה למצוא את הדרך שיעלו בה אל הארץ. עצם הבקשה הזאת לא היה בה דבר שאיננו הגון. משה עצמו אמר שם: "וייטב בעיני הדבר".

"תור" יכול לציין גם חקירה סובייקטיבית גרידא, החוקר עומד על הסגולות המיוחדות של הדברים ומצרף אותם כסימנים למושג אחד. כאשר ציונה ה' ויתרו את ארץ וגו' כבר שונה והורחב התפקיד של שליחותם.

לא הוטל עליהם רק לחפש את הדרך הטובה ביותר לכיבוש הארץ. אלא תפקידם היה להכיר את הארץ עצמה כקרקע להתפתחות עם.

פנייתם של ישראל היתה בבקשה לחפור את הארץ ולרגל אותה (הפועל לרגל מופיע בביצוע).

פרשת המרגלים שגרמה לעם ישראל עיכוב גדול בכניסתם לארץ העסיקה את המפרשים בכמה וכמה נקודות. בניסיון להבין את חטאם ואת הרקע שגרם להם לומר מה שאמרו, נשווה בין שני התיאורים של סיפור המרגלים. התיאור ה"אובייקטיבי" של התורה והתיאור של משה רבנו בספר דברים.

השוואת שני התיאורים על חטא המרגלים מעוררת שאלה וחוסר התאמה.

לכשמתבוננים בתיאור אצלנו משתמע שה"יוזם" של שליחת המרגלים הוא הקב"ה:

1. במדבר פרק יג

(א) וידבר ה' אל משה לאמר:

(ב) שלח לד אנשים ויתרו את ארץ פגעו אשר אני נתן לבני ישראל איש אחד אחד למטה אבותיו תשלחו כל נשיא בהם:

(ג) וישלח אתם משה ממדבר פאכן על פי ה' פלם אנשים ראשי בני ישראל הפה:

לעומת זאת בתיאור של משה רבנו משמע שהיוזמה באה מ"למטה" מהעם.

2. דברים פרק א

(כב) ותקרבון אלי פלם נתאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ וישבו אותנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבא אליהן:

(כג) וייטב בעיני הדבר ואקח מכם שנים עשר אנשים איש אחד לשבט:

(כד) ויפנו ויעלו ההרה ויבאו עד נחל אשכול וירגלו אותה:

שאלה הראשונה: מיהו היוזם?

שאלה שניה: האם הקב"ה מברך על כך או נותן גושפנקא כמו שמשמע אצלנו?

מה שברור הוא שמשה מציין בפירוש שהדבר מצא חן בעיניו "וייטב בעיני..." ואם כך משמע שפעולת שליחת המרגלים כשלעצמה היתה חיובית?

ליישוב הדברים נביא שלוש שיטות שמצאנו בפרשנים: האחת היא שיטת רש"י.

הוא רואה את העיקר בתיאור של ספר דברים:

3. רש"י במדבר פרק יג

שלח לד - לדעתך, אני איני מצוה לך, אם תרצה שלח, לפי שבאו ישראל ואמרו (דברים א, כב) נשלחה אנשים לפנינו, כמה שנאמר (שם) ותקרבון אלי כלכם וגו', ומשה נמלך בשכינה. אמר אני אמרתי להם שהיא טובה, שנאמר (שמות ג, י"ז):

למרות שהאירוע ידוע בשם **חטא המרגלים**, לא כך מתייחס אליהם הכתוב בפרשת שלח!

לשם הנוחות, נמשיך בשיעור לקרוא להם **מרגלים**, אך נראה שמשימתם כללה הרבה מעבר לסתם ריגול.

כפי שראינו כשהתורה מתארת את שליחות המרגלים, היא משתמשת במילה "לתור".

כדי להגדיר את משמעות הפועל לתור באופן מדויק, עלינו לנתח את פרטי המשימה. משה מצווה את המרגלים:

"וראיתם את הארץ מה היא, ואת העם הישב עליה - החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב? ומה הארץ אשר הוא יושב בהנה - הטובה הוא אם רעה? ומה הערים אשר הוא יושב בהנה הבמחנים אם במבצרים? ומה הארץ השמנה היא אם רזה? היש בה עץ אם אין? והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ, והימים ימי בכורי ענבים"

ודאי שאין זו משימת ריגול רגילה. שימו לב לכך שעל המרגלים לברר עובדות בנוגע לשני תחומים נפרדים:

- 1) **טבע הארץ** - האם הארץ טובה או רעה, האם קרקעה עידית או זיבורית, האם עציה מניבים הרבה פירות וכו'.
- 2) **הסבירות לכיבוש הארץ** - האם האויב חזק או רפה, האם הערים בצורות וכו'.

תחומים אלו אינם שייכים למשימת ריגול צבאית, אלא למשימה של **איסוף מידע**.

לרוב, מרגלים נשלחים **לאחר שהוכרזה מלחמה**.

המפקד הצבאי שולח מספר קטן של אנשים העוזרים לו בהתוויית התכניות **כיצד** יש לתקוף את האויב.

משימתם של המרגלים שלנו שונה בתכלית - הם נשלחו **לאסוף מידע** שיעזור לעם להחליט **האם** לכבוש את הארץ.

ברור שאין זו משימה למרגלים צבאיים.

ניתן להגדיר את משימתם אחרת - **ועדת בדיקה לאומית** הבוחנת את **הסבירות שבהקמת בית לאומי לבני ישראל בארץ כנען**. (...שכוללת שופטים מדימוס, רמטכליים לשעבר, עיתונאים בכירים וכד').

כדי להבין את הרקע למשימה זו, אנו צריכים להיזכר בעובדה שבני ישראל הם עם המחפש מולדת, שבה יוכלו להתקיים כאומה בת יותר משני מיליון אנשים (השערה זו מבוססת על המפקד של שש מאות אלף אנשים מבין עשרים שנה ומעלה).

לפיכך, לפני שבני ישראל מתחילים לכבוש את הארץ, עליהם לברר שתי נקודות חשובות, המקבילות למשימה הכפולה של המרגלים (כפי שהוסבר לעיל):

- 1) **האם הארץ מתאימה לבניית מולדת.**
- 2) **האם כיבושה הוא בר ביצוע.**

על בסיס הקדמה זו, קל יותר להבין את הפסוק הפותח את הפרשה:

"וידבר ה' אל משה לאמר: שלח לך אנשים ויתרו את ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל איש אחד איש אחד למטה

משימת הריגול עניינה למצוא מהו המסלול הנכון ומהי הדרך הטובה ביותר לכבוש את הארץ.

בקשה זו היא לגיטימית. לפני שכובשים מקום חדש שולחים מרגלים למשימת ריגול.

כך גם עשה יהושע (זה שעבר בעצמו את כל חוויות המרגלים) שנים מאוחר יותר:

6. יהושע פרק ב

(א) וישלח יהושע בן נון מן השטים **שנים אנשים מרגלים חרש** לאמר לכו ראו את הארץ ואת יריחו וילכו ויבאו בית אשה זונה וישמה רחב וישכבו שמה:

(ב) ויאמר למלך יריחו לאמר הנה אנשים באו הנה הלילה מבני ישראל **לחפר את הארץ**:

(ג) וישלח מלך יריחו אל רחב לאמר הוציאי האנשים הבאים אלך אשר באו לביתך **כי לחפר את כל הארץ באו**:

(כג) וישבו שני האנשים וירדו מההר ויעברו ויבאו אל יהושע בן נון ויספרו לו את כל המצאות אותם:

הוא שולח **מרגלים**. לכן הוא שולח **שניים בלבד**. שמותיהם לא מופיעים. הם גם לא מוסרים את חוות הדעת לכל העם כי אם למנהיגי יהושע.

בקשה זו שביקשו ישראל טובה היתה בעיניו של משה.

אולם אז מרחיב הקב"ה את המשימה והיא הופכת לא למשימת ריגול אלא למשימת תיור.

שימו לב לכל אורך הפרשה:

7. במדבר פרק יג

(טז) אלה שמות האנשים אשר שלח משה **לתור** את הארץ ויקרא משה להושע בן נון יהושע:

(יז) וישלח אתם משה **לתור** את ארץ כנען ויאמר אלהם עלו זה בנגב ועליתם את ההר:

(יח) וראיתם את הארץ מה היא ואת העם הישב עליה **החזק** הוא **הרפה המעט** הוא אם **רב**:

(יט) ומה הארץ אשר הוא יושב בה **הטובה** הוא אם **רעה** ומה הערים אשר הוא יושב בהנה **הבמחנים** אם **במבצרים**:

(כ) ומה הארץ **השמנה** הוא אם **רזה** היש בה עץ אם אין והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ והימים ימי בכורי ענבים:

(כא) ויעלו ויתרו את הארץ ממדבר צן עד רחב לבא חמת:

(כב) ויעלו בנגב ויבאו עד חברון ושם אחימן ששי ותלמי ילדי הענק וחברון שבע שנים נבנתה לפני צען מצרים:

(כג) ויבאו עד נחל אשכול ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד וישאֵהו במוט בשנים ומן הרמנים ומן התאנים:

(כד) למקום ההוא קרא נחל אשכול על אדות האשכול אשר פרתו משם בני ישראל:

(כה) וישבו **מתור** הארץ מקץ ארבעים יום:

(כו) וילכו ויבאו אל משה ואל אהרן ואל כל עדת בני ישראל אל מדבר פארן קדשה וישבו אותם **דבר ואת כל העדה** ויראו את פרי הארץ:

(לב) ויוציאו דבת הארץ אשר תרו אתה אל בני ישראל לאמר הארץ אשר עברנו בה **לתור** אתה ארץ אכלת יושביה הוא וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות:

אז ה"מרגלים" היו תיירים או מרגלים?

כנראה שצריך להגדיר את המונח **מרגלים**, כפי שנשתמש בו בשיעור זה.

פרשת ציצית

בסוף הפרשה שלנו אנו קוראים את פרשיית הציצית:

10. במדבר פרק טו

(לו) ויאמר יהוה אל משה לאמר:

(לח) דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ועשו להם ציצת על פנפי בגדיהם לדרתם ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת:

(לט) והיה לכם לציצת וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות יהוה ועשיתם אתם ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחרים:

(מ) למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדשים לאלהיכם:

(מא) אני יהוה אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אני יהוה אלהיכם:

במבט ראשון, מיקומה של הפרשייה אינו ברור: כיצד קשורה הציצית לעניינים שקדמו לה? (מקושש, מרגלים, מתלוננים ומתאוונים).

ננסה לראות כי אכן פרשיית הציצית קשורה ישירות לאירועים שהתרחשו בסמוך לה, כגון המקושש, פרשת המרגלים, וחטא המתאוונים ומצות הציצית היא הדרכה לתיקון החטאים שנעשו.

בפרשיית הציצית מופיעים כמה ביטויים המזכירים מאוד את הפרשייה המופיעה בתחילת הפרשה - סיפור חטא המרגלים:

11. השוואה בין סיפור המרגלים לפרשיית הציצית

א. "לתור את הארץ..." - "ולא תתורו אחרי לבבכם".

ב. "וראיתם את הארץ" - "וראיתם אותו".

ג. "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם" - "ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם", "אחינו המסו את לבבנו".

ד. "אשר אתם זונים אחריהם" - "ובניכם יהיו רעים במדבר ארבעים שנה ונשאו את זנותיכם".

א. כמו שראינו, מטרת שליחות המרגלים הייתה "לתור את הארץ..."

בסך הכל - אחת עשרה מתוך שלוש עשרה הפעמים שלשון זו מופיעה בתורה מצויות בענייננו.

(השורש מופיע עשר פעמים בפרשת המרגלים שבספר במדבר, ופעם אחת נוספת בספר דברים, בדברי התוכחה על פרשת המרגלים: "ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' אלהיכם ההולך לפניכם בדרך לתור לכם מקום..." (דברים א', לב-לג)).

לשון ייחודית זו נזכרת גם בפרשת ציצית - "ולא תתורו אחרי לבבכם" (ט"ו, לט), וזו הפעם היחידה בתורה שמילה זו משמשת במשמעות סמלית.

ב. הציווי למרגלים - "וראיתם את הארץ" (י"ג, יח) - מזכיר את הציווי בפרשת ציצית: "וראיתם אותו" (ט"ו, לט). כפי שנראה להלן, גם לשון זו חוזרת פעמים רבות בפרשה.

ג. הביטוי בפרשת ציצית - "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם" (ט"ו, לט) מזכיר את שני איברי הגוף הסמליים המופיעים גם בפרשת המרגלים. בפרשתנו נאמר: "ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם" (י"ג, לג), ובתיאור החטא שבפרשת דברים: "אחינו המסו את לבבנו" (דברים א', כח).

אבותיו תשלחו כל נשיא בהם ... כלם אנשים ראשי בני ישראל המה" (י"ג; א-ג).

טבעה של המשימה דורש שהשליחים יהיו זקני השבטים

אלה לא נשיאי השבטים שהקריבו בחנוכת המזבח !!!

כך גם ניתן להסביר מדוע המרגלים דיווחו לא רק למשה אלא גם לכל העדה (ראה י"ג; כו).

אילו היו מרגלים צבאיים, הם היו מדווחים למשה בלבד (דהיינו, המפקד הצבאי), וברור שלא לכל העם! יתר על כן, אילו היו מרגלים צבאיים, לא היה שום צורך בפרסום שמותם, וודאי שלא היה צורך לשלוח את ראשי השבטים.

מכיוון שמשימתם הייתה משימת בירור עובדות לאומית, היה צורך לשלוח את ראשי השבטים, ומשום כך הם הגישו את מסקנותיהם לפני כל העם.

אז מה היה חטאם של המרגלים?

8. רמב"ן במדבר פרק יג

וגם זבת חלב ודבש הוא - בעבור שצוה אותם לראות השמנה היא אם רזה, השיבו לו כי היא שמנה וגם זבת חלב ודבש היא, ועל שאלתו היש בה עץ אם אין, השיבו לו "וזה פריה", כי כן צוה אותם להראותו. והנה בכל זה אמרו אמת והשיבו על מה שנצטוו.

והיה להם לאמר שהעם היושב עליה עז והערים בצורות, כי יש להם להשיב אמרי אמת לשולחם, כי כן צוה אותם: החזק הוא הרפה הבמחנים אם במבצרים, אבל רשעם במלת "אפס", שהיא מורה על דבר אפס ונמנע מן האדם שאי אפשר בשום ענין, כלשון האפס לנצח חסדו (תהלים עז ט), ואין עוד אפס אלהים (ישעיה מה יד). והנה אמרו לו, הארץ שמנה וגם זבת חלב ודבש והפרי טוב, אבל אי אפשר לבא אליהם כי עז העם והערים בצורות גדולות מאד וגם ילידי הענק ראינו שם:

בתחילה אכן השיבו על מה שנצטוו.

הבעיה הייתה כשאמרו אפס כי עז העם וטענו שאי אפשר לעלות בכל עניין, בזה חרגו מסמכותם.

למעשה, גם משה עצמו בספר דברים לקרת כניסת דור הבנים לארץ, "מפחיד" את העם (אולי אסילו יותר מהמרגלים):

9. דברים ט'

(א) שָׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶתְּהָ עֵבֶר הַיּוֹם אֶת הַיַּרְדֵּן לְבֹא לְרֶשֶׁת גּוֹזִים גְּדֹלִים וְעַצְמִים מִמֶּךָ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצָרֹת בְּשָׁמַיִם:

(ב) עַם גְּדוֹל וְרַם בְּנֵי עֲנָקִים אֲשֶׁר אֶתְּה יַדְעֵת וְאֶתְּה שְׁמַעֵת מִי יִתְצַב לִפְנֵי בְּנֵי עֲנָק:

(ג) וַיַּדְעֵת הַיּוֹם כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיךָ הוּא הָעֵבֶר לְפָנֶיךָ אֲשֶׁר אָכְלָה הוּא יִשְׁמִידֶם וְהוּא יִכְנִיעֶם לְפָנֶיךָ וְהוֹרֶשֶׁתֶם וְהֶאֱבַדְתֶּם מֵהָר פֶּאֶשֶׁר דָּבָר יְהוָה לְךָ:

אבל פרשנותו לארועים שונה לחלוטין!

ההבדל בין משה למרגלים הוא שמתפקידו של משה לפרש את הארועים, תפקידם של המרגלים היה רק לדווח!

לדוגמה: כל זמן שעיתונאי מדווח על אירועים – גם הקשים ביותר – בהצמדות לעובדות, הוא ממלא את תפקידו נאמנה.

כשהוא מתחיל להוסיף פרשנות אישית הנובעת מדעותיו האישיות, הוא חורג מהמנדט שניתן לו.

אז ניתן להגדירו כ"חוטא".

פתיל תכלת

על כנפי הבגד, המלווה את האדם בכל אשר ילך, מצוּנָה האדם לתת פתיל תכלת. מהי משמעותו של פתיל זה?

בפרשת משפטים מתארת התורה את הצורה שבה ראו בני ישראל את הקב"ה:

15. שמות כ"ד י'

"ויראו את א-להי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר".

בהקשר זה, ידועים דברי חז"ל:

16. ספרי במדבר

"מגיד הכתוב שכל המקיים מצנת ציצית - מעלים עליו כאלו הקביל פני שכינה, שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע והרקיע דומה לכסא הכבוד כענין שנא' 'וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר דמות כסא' ".

(מכאן גם ניתן להבין את השימוש הנפוץ בתכלת במלאכת המשכן - מקום השראת השכינה.

יצויין, כי 39 מתוך ארבעים הפעמים שהמילה "תכלת" מופיעה בתורה הן בהקשר של עבודת המשכן. רק בפרשת הציצית מופיעה המילה בהקשר אחר.)

נראה, אפוא, שפתיל התכלת נועד להזכיר לאדם בכל רגע ורגע בחייו את הקב"ה:

"וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם, ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם: למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדושים לא-לוהיכם". (ט"ו, לט-מ)

באופן יותר ממוקד, ראיית הציצית מביאה את האדם לידי אימוץ האמונה בה' בכל מצב, ולידי זיכרון שיימנע ממנו לתור אחרי עיניו ולהמיס את לבבו לדרכי זנות.

ההתבוננות בציצית מסמלת אפוא את הניגוד המוחלט לנסיבות שגרמו לחטא המרגלים.

למעשה, נראה שכבר רש"י עמד על הקשר שבין פרשת המרגלים לבין פרשת הציצית:

17. מדרש תנחומא (שלח טו):

"ולא תתורו אחרי לבבכם - הלב והעיניים הן סרסורין לגוף, שהן מזזים את הגוף".

לעומת זאת, כשרש"י מצטט את המדרש הוא משנה במעט את הלשון:

18. רש"י במדבר ט"ו, לט:

"הלב והעיניים הם מרגלים (!) לגוף, מסרסרים לו את העבירות, העין רואה והלב חומד והגוף עושה את העבירות".

אכן, הליכה אחרי הלב והעיניים היא זו שהביאה לחטא המרגלים.

ד. האיסור הנזכר בפרשת ציצית הוא לתור אחרי הלב והעיניים "אשר אתם זונים אחריהם" (ט"ו, לט). בדיוק באותה לשון מגדיר ה' גם את חטא המרגלים: "ובניכם יהיו רעים במדבר ארבעים שנה ונשאו את זנותיכם" (י"ד, לג).

לאור השוואות אלו, מסתבר שמצות הציצית ניתנה לבני ישראל כתיקון לחטא המרגלים.

אמרנו שחטאם המרכזי של המרגלים היה השיפוט הבלתי-אובייקטיבי של לבם, ביחס למה שראו עיניהם.

העובדות ברורות לכל, אולם הערכת העובדות נתונה לפרשנות אנושית.

מעניין, כי המרגלים משתמשים במילה "ראינו" רק ביחס לדברים השלייליים שהם מציינים:

12. חטא המרגלים נובע מ"ראיה" לא מאוזנת

"וגם ילידי הענק ראינו שם... וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות. ושם ראינו את הנפילים בני ענק מן הנפילים..." (י"ג, כח-לב).

"לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו" (י"ג, לא).

כנגד זאת, יהושע וכלב טוענים:

13. תגובת יהושע וכלב

"ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם, סר צילם מעליהם וה' איתנו אל תיראום" (י"ד, ט). "סר צילם מעליהם".

חטא המרגלים היה אפוא בראייה הלא-מאוזנת, חסרת האמונה והביטחון, שבאה לידי ביטוי בקביעה הנחרצת - "לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו" (י"ג, לא).

לעומתם, יהושע וכלב ביקשו מעם ישראל שלא לראות ראייה חילונית חיזונית ולא לירא מעם הארץ, אלא להביט מתוך אמונה בקב"ה, ראייה המביאה לאמונה - "סר צילם מעליהם".

נראה, שלא בכדי השתמש משה לאחר חטא המרגלים דווקא בביטוי:

14. במדבר י"ד

(יד) שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה אשר עין בעין נראה אתה ה' וענך עומד עליהם ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה.

אפילו הגויים רואים "עין בעין" שה' שוכן בקרב הארץ, ורק הראייה המסולפת של בני ישראל עצמם מונעת מהם להבין זאת.

מסתבר, אפוא, שכנגד חטא זה ניתנה לבני ישראל מצות הציצית.

תפקידה של הציצית הוא להוות תזכורת בחיי היום-יום למצוות ה' אשר הוציא את בני ישראל מארץ מצרים, ולהיותו של עם ישראל ממלכת כוהנים וגוי קדוש.

בארץ ישראל אמנם ראויה להיות הנהגה טבעית, המבוססת על מאמצי האדם:

אך במדבר עם ישראל שרוי ממילא במציאות לא-נורמלית, והא מתקיים רק בעזרת ה':

21. דברים פרק ח'

(טו) המוליכך במדבר הגדל והנוכח נחש שרף ועקרב וצמאון אֲשֶׁר אין מים המוציא לך מים מצור החלמיש:
(טז) המאכלך מן המדבר אשר לא ידעו אבותיך:

אם עמוד ה' הולך לפני העם - לשם מה הוא זקוק לעיניים בשר ודם?

כך גם ניתן להבין את הסמיכות בין דברי משה לחובב לבין הפסוקים הבאים מייד לאחר מכן:

"ויסעו מהר ה' דרך שלושת ימים וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלושת ימים לתור להם מנוחה: וענן ה' עליהם יומם בנסעם מן המחנה".

בין אם הלך חובב עמהם ובין אם לא, ארון ה' הוסיף ללכת לפני העם.

זהו האזכור היחיד הנוסף של השורש תו"ר בתורה.

מסתבר, שהתורה מבקשת ללמד שאין עם ישראל זקוק ל"עיניים" של יתרו, כיון שארון ה' הוא שהולך "לתור" להם מנוחה.

קשה כעת להתעלם מהקשר בין לשונות אלו לבין מטרתה של מצות הציצית:

"ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם... אני ה' א-לוהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים".

ייתכן, אפוא, שפנייתו של משה לחובב - אולי אף שלא מדעת - העצימה את חוסר הראייה האמונית של בני ישראל, שליווה אותם ברמה מסוימת מתחילת דרכם.

ייתכן שכאשר הם שמעו את משה מבקש מחובב "והיית לנו לעיניים", הם הפנימו את ראיית תקופת המדבר במבט ארצי, ונפגמה אמונתם בהנהגת הקב"ה את עמו.

ואז הם "מרשים לעצמם לבקש "בשר", כלומר "לרדת" להתנהלות גשמית, ולהפסיק את "המן" = התנהלות ניסית. הלשונית הדומים בין הפרשות עשויות להדגיש את הקשר התוכני שביניהן.

פרשת המתאוים

בין פרשיית חובב ומשה לבין פרשת המרגלים מצויה פרשת המתאוים.

גם בפרשה זו, כמו באלו שלפניה ואחריה, אנו פוגשים אותן לשונות.

בכיים של בני ישראל מתעורר מתוך זיכרון סלקטיבי:

22. במדבר י"א

(ד) והאספסף אשר בקרבם התאוה תאונה ויטבו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכלנו בשר:

שורשו של חטא המרגלים – פניית משה ליתרו

המילים המנחות שבעקבותיהן הלכנו עד עתה מחזירות אותנו שלב אחד אחורה.

מה היה שורשו של חטא המרגלים?

ייתכן, שניתן למצוא את שורש הבעיה כבר בסיפור קצר המובא בפרשת בהעלותך.

ההכנות לקראת המסע לארץ ישראל הולכות ונשלמות. סדר המחנות כבר נקבע, הענן כבר עלה מעל משכן העדות, ולפתע מספרת לנו התורה בקצרה על שיחה בין משה ובין חובב בן רעואל:

19. במדבר פרק י'

(כח) אלה מסעי בני ישראל לצבאתם ויסעו:

(כט) ויאמר משה לחבב בן רעואל המדיני חתן משה נסעים אנחנו אל המקום אשר אמר יהוה אתו אָתָּן לָכֶם לָכֶה אֲתָנוּ וְהַטַּבְנוּ לָךְ כִּי יְהוֹה דָּבַר טוֹב עַל יִשְׂרָאֵל:

(ל) ויאמר אליו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך:

(לא) ויאמר אל נא תעזב אתנו כי על כן ידעת חנתנו במדבר והיית לנו לעינים:

(לב) והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב יהוה עמנו וְהַטַּבְנוּ לָךְ:

(לג) ויסעו מהר יהוה דרך שלשת ימים וארון ברית יהוה נסע לפניהם דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה:

פרשייה זו מעוררת כמובן שאלה: האם חובב נענה לבקשתו של משה? מדוע התורה הסתירה את תשובתו של חובב?

נראה, שהסתרת תשובתו של חובב מדגישה כי הנקודה המרכזית בסיפור זה איננה התוצאה, אלא עצם הבקשה.

ייתכן, שישנה בעיה מסוימת בפנייה אל חובב.

פנייתו הראשונה של משה לחובב נראית כהצעה ידידותית בלבד - "לכה אתנו והטבנו לך", והיא נראית כביטוי של הכרת הטוב ליתרו בשל עזרתו בהקמת מערכת המשפט בישראל.

לאחר סירובו של חובב להצעה, שב משה ומבקש מחובב להצטרף אליהם, אך הפעם הצעה זו מצטיירת כבקשה, כמעט כתחינה, מפני שהעם זקוק לסיועו של חובב, המכיר את דרכי המדבר:

"אל נא תעזוב אותנו, כי על כן ידעת חנותנו במדבר והיית לנו לעיניים".

(י, לא)

בקשה זו, הנראית כיצירת תלות בבשר ודם, עומדת בניגוד לרוח הפרשיות שמסביב.

רק בפרק הקודם נאמר:

20. במדבר פרק ט'

(יז) ולפי העלות הענן מעל האהל ואחרי כן יסעו בני ישראל ובמקום אשר יִשְׁכֹּן שָׁם הָעֵנָן שָׁם יִחַנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

(יח) על פי יהוה יסעו בני ישראל ועל פי יהוה יחנו כל ימי אשר יִשְׁכֹּן הָעֵנָן עַל הַמִּשְׁכָּן יִחַנו:

מהות ההקשר - הזכרת המצוות

סיפור המקושש נפתח כך:

וַיְהִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר וַיִּמְצְאוּ אִישׁ מְקַשֵּׁשׁ עֲצִים בְּיוֹם הַשַּׁבָּת:

מדוע הפסוק מציין שבני ישראל היו במדבר?

הרי זה כבר ידוע לנו!

הרמב"ן מפרש שמשפט זה משמש כציון זמן, כלומר, סיפור המקושש ארע לאחר שהות ארוכה במדבר.

אולם, נראה לפרש אחרת - הפסוק מדגיש את הקשר החטא: המקושש יצא מחוץ למחנה ישראל אל המדבר השומם, כך שעל ידי ההתנתקות מהאוירה החברתית של מחנה ישראל נשכח ממנו עול מלכות שמים, ועל ידי זה הגיע לחטוא.

על פי דברים אלה ניתן לפרש שהקשר בין סיפור המקושש לבין פרשיית ציצית הוא עוד יותר הדוק מאשר העלה הרמב"ן: סיפור המקושש לימד על סכנת שכחת עול מצוות בהתרחק האדם מחברת ישראל;

מטרת הציצית, התלויה על כנף בגד האדם וההולכת לכל מקום עם האדם, היא להזכיר לו את המצוות בכל מקום אשר ימצא.

מעתה, ניתן לשלב הסבר זה עם הקישור 'ויתורו - תתורו': בעקבות סיפור המקושש ניתן להביט לאחור ולהבין שגם במקרה של המרגלים, יציאת המרגלים אל מחוץ למחנה ישראל תרמה במידה מסויימת לכך שהם נכשלו וחטאו. אמנם הציצית באה למלא חסרון שניכר בשני הסיפורים גם יחד, אך הוא הוכר בבירור רק בעקבות סיפור המרגלים.

משמעויות הציצית והשתלבותן בהקשר הפרשייה

שתי המשמעויות של מצוות הציצית

נפנה עתה מן העיון בהקשרה של פרשיית ציצית לעיון בתוכנה, ונתמקד בפסוקים המתארים את תפקיד הציצית ומשמעותה. תחילה, נצטט את לשון הפרשייה:

25. במדבר ט"ו

(לז) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר:

(לח) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וַעֲשׂוּ לָהֶם צִיצֵת עַל כַּנְּפֵי בְּגָדֵיהֶם לְדֵרֹתָם וְנָתַנּוּ עַל צִיצֵת הַכַּנֹּף פְּתִיל תְּכֵלֶת:

(לט) וְהָיָה לָכֶם לְצִיצֵת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֵת כָּל מִצְוֹת ה' וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא תִתְּרוּ אַחֲרַי לְבַבְכֶם וְאַחֲרַי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אֲתֶם זֵנִים אַחֲרֵיהֶם:

(מ) לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֵת כָּל מִצְוֹתַי וְהִיִּיתֶם קְדוֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם:

(מא) אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְהִיּוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם:

בפסוקים המתארים את תפקיד הציצית ומשמעותה ניכרת כפילות:

זכירת מצוות ה' ועשייתם מתוארות פעמיים, בפסוקים ל"ט ו"מ':

כל אחד משני הפסוקים הללו מספק משמעות עצמאית לציצית, אשר יכולה לעמוד בלי הפסוק האחר, והכפילות בעניין זכירת המצוות ועשייתן בפסוקים אלו מוכיחה שאכן כל אחד משני הפסוקים אמור להקרא בפני עצמו.

נמצא, שהתורה מספקת כאן שני תפקידים שונים למצוות הציצית, כאשר בשניהם הציצית מביאה באופן ישיר לזכירת

(ה) זְכַרְנוּ אֵת הַדָּגָה אֲשֶׁר נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חֲנָם אֵת הַקִּשְׁאִים וְאֵת

הַאֲבִטְחִים וְאֵת הַחֲצִיר וְאֵת הַבְּצָלִים וְאֵת הַשּׁוּמִיִּם:

(ו) וְעַתָּה נִפְשָׁנוּ יְבֶשֶׁה אֵין כָּל בְּלַתִּי אֶל הַמֶּן עֵינֵינוּ:

(ז) וְהַמֶּן כְּזָרַע גֹּד הוּא וְעֵינֵינוּ כְּעֵין הַבְּדֹלַח:

(ח) וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה אֵת הַעָם בֹּכָה לְמִשְׁפַּחְתּוֹ אִישׁ לְפִתַּח אָהָלוֹ וַיַּחַר

אֶף יְהוָה מְאֹד וַבְּעֵינָי מִשֶּׁה רָע:

שוב אנו נתקלים בראייה חילונית, המביאה את בני ישראל לזכור דווקא את הארוחות הטעימות שאכלו במצרים, ולא את עבודת הפרך והשעבוד שמהם גאלם הקב"ה.

ראייה זו מביאה אותם להסתכל בצרות עין גם על מתת השמים - על המן: "בלתי אל המן עינינו".

כנגד זה מוסיפה התורה מייד - "והמן כזרע גד הוא ועינו כעין הבדולח".

השימוש החוזר - שלוש פעמים בשני פסוקים - בשורש ע"ן מבטא את הרעיון שהכל תלוי בצורת ההסתכלות.

לא פלא, אפוא, שאותו שורש מופיע גם בתגובת משה לחטא:

"ויחר אף ה' מאוד ובעיני משה רע" (י"א, ו).

המקושש

עד כה הסברנו כי הציצית היא תגובה לחטא המרגלים.

אבל אם המניע העיקרי למצוות הציצית נולד בעקבות סיפור המרגלים, הרי שמצוות ציצית הייתה צריכה לבוא מייד לאחר סיפור המרגלים.

אולם בין סיפור המרגלים לבין פרשיית ציצית יש עוד ארבעה נושאים הנמשכים על פני שלושים ושישה פסוקים - נסכים, חלה, שעירי עבודה זרה וסיפור המקושש (פרק ט"ו, פסוקים א' - ל"ו),

מסתבר לראות את הציווי על הציצית על רקע ההקשר המייד - סיפור המקושש:

23. במדבר ט"ו

(לב) וַיְהִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר וַיִּמְצְאוּ אִישׁ מְקַשֵּׁשׁ עֲצִים בְּיוֹם הַשַּׁבָּת:

(לג) וַיִּקְרִיבוּ אֹתוֹ הַמִּצְאִים אֹתוֹ מְקַשֵּׁשׁ עֲצִים אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֱהָרֹן וְאֶל כָּל הָעֵדָה:

(לד) וַיִּנְיָחוּ אֹתוֹ בַּמִּשְׁמֶר כִּי לֹא פָרַשׁ מֶה יַעֲשֶׂה לוֹ:

(לה) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה מוֹת יוֹמַת הָאִישׁ כְּגוֹם אֹתוֹ בְּאֲבָנִים כָּל הָעֵדָה מִחוּץ לַמַּחֲנֶה:

(לו) וַיִּצְיֵאוּ אֹתוֹ כָּל הָעֵדָה אֶל מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וַיִּרְגְּמוּ אֹתוֹ בְּאֲבָנִים וַיָּמָת כָּאֲשֶׁר צָוָה יְהוָה אֵת מֹשֶׁה:

כך מפרש הרמב"ן כאן, שכדרכו מנסה להסביר את הפרשייה על רקע הקשרה:

24. הרמב"ן

ואחר כן צוה במצות ציצית, שיזכרו בו המצוות כולן ולא

ישכחו את השבת או זולתה מן המצוות.

כלומר, הפגיעה בשבת שארעה בסיפור המקושש הראתה שיש סכנה של שכחת המצוות, ובכך הולידה צורך באמצעי לזכירת המצוות. הציצית באה למלא אחר צורך זה.

נעניין בסיפור המקושש כדי לבדוק את הקשר בינה לבין פרשיית ציצית.

כך, למשל, לגבי מאכלות אסורות:
27. ויקרא י"א מ"ד- מ"ה

"כי אני ה' אלוקיכם, והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש ה' אני... והייתם קדושים כי קדוש אני"
ופרשות קדושים ואמור מלאות במצוות כאלה.

מבחינה זו, הציצית דומה לשבת יותר מאשר למצוות האחרות הללו:
לא נאמר שהציצית מתחייבת מקדושת ישראל או מקדושת ה' שאנו קדושים לו, אלא שתפקיד הציצית היא להזכיר לאדם את המצוות, ובכך לקדשו.

גם את תחימת פרשיית הציצית מסתבר לפרש לאור דברים אלה: "אני ה' אלוקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלוקים..." - יש כאן ביטוי לברית סיני הבסיסית, אשר גם היא כלולה במושג של קדושת ישראל, הבנוי על גביה.

סיכום

ראינו בפרשיית הציצית שני קשרים לשבת:
א. מצוות הציצית באה כאן בעקבות הפגיעה בשבת המתוארת בסיפור המקושש.
ב. יש בתורה שתי מצוות אשר תפקידן הוא אות וזיכרון עבור קדושת ישראל: השבת כפי שהיא מתוארת בפרשת בכי תשא, והציצית כפי שהיא מתוארת בפרשתנו³.

כך מצטיירת הציצית כתגובה לחטאו של המקושש בשני אופנים, המתאימים לשתי המגמות המתוארות בפרשת הציצית: כמניעת תיור הלב שעלול לקרות בהתרחק האדם מן המחנה, כפי שארע למרגלים ולמקושש, וכמצווה משלימה לשבת, בעקבות הפגיעה בשבת שארעה בסיפור המקושש.

לאור דברים אלו, ניתנת משמעות רעיונית עמוקה לדברי חז"ל:
28. נדרים כ"ה ע"א

"שקולה מצות ציצית כנגד כל מצוות שבתורה".

המצוות ועשייתן, אבל כל אחד מהם מתאר משמעות אחרת של הזכירה והעשייה. נ

ראה לבאר את שני המשמעויות כך:

א. בפסוק ל"ט, הזכירה והעשייה מתוארות כניגוד של התיור אחר הלב והעיניים. כלומר, יש חשש קיים של תיור אחר הלב והעיניים, שכבר עכשו "אתם זונים אחריהם", והציצית תביא לכך שבמקום לתור אחריהם, האדם יזכור את המצוות ויקיימן. מבחינה זו, המטרה הסופית היא עצם קיום המצוות ומניעת התיור והחטאים.

ב. בפסוק מ', זכירת המצוות ועשייתן מקבלת משמעות חיובית עצמאית מעבר לעצם קיומן: "והייתם קדושים לאלוקיכם". הציצית באה לחזק את המודעות למצוות ואת קיומן, כדי להגביר ולהעצים את קדושת ישראל לה'.

הציצית והשבת

המגמה השנייה אותה הזכרנו, מגמת קדושת ישראל, צריכה עיון נוסף.
פרשיית ציצית איננה המקום הראשון בו נזכר מושג זה.

קדושת היחיד הבאה לידי ביטוי בהתנהגותו מוזכרת בפרשת משפטים (שמות), פרק כ"ב, פסוק ל': וְאִנְשֵׁי קִדְשׁ תִּהְיוּ לִי וּבָשָׂר בְּשָׂדֶה טְרֵפָה לֹא תֹאכְלוּ לְכֶלֶב תִּשְׁלַכֶנּוּ אֹתוֹ (:

אולם מושג קדושת ישראל במשמעותו הציבורית התחדש בפרשיית השבת בכי תשא:

26. שמות ל"א

(ב) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: (יג) וְאַתָּה דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אַךְ אֵת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמְרוּ כִּי אֹת הוּא בְּיָנִי וּבְיָנֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם לְדַעַת כִּי אֲנִי ה' מְקַדְּשְׁכֶם: (יד) וּשְׁמַרְתֶּם אֵת הַשַּׁבָּת כִּי קִדְשׁ הוּא לָכֶם מִחֻלְלֶיהָ מוֹת יוֹמָת...)

השבת מתוארת בפסוקים אלו כאות וסימן שנועד לשמר את המודעות לקדושת ישראל לה'.

משמעות הדברים על פי הקשרם הרחב יותר היא שכיוון שה' נהיה לנו לאלוקים בברית סיני - אנו קדושים לו, כלומר יונקים מייחודו וקדושתו.

מערכת היחסים הבסיסית שנכרתה בברית סיני צריכה להיות מושרשת במודעות ישראל, וכפי שניתן לראות בפסוקים הנ"ל, גם פן הקדושה שבמערכת היחסים צריכה להיות מודע לישראל.

בעלייתנו השנייה להר סיני¹, משה הצטווה על שני אמצעים אשר תפקידיהם הם להשריש בקרב ישראל את הידיעות האלה: המשכן והשבת.

השכינה במשכן מביאה לידיעת מערכת היחסים הבסיסית², והשבת, כפי שראינו, היא אות המביאה לידיעת קדושת ישראל לה'.

בהמשך התורה ניתנות מצוות רבות אשר תפקידן הוא לא להזכיר את קדושת ישראל, כמצוות שבת, אלא הן מהוות ביטויים של קדושת ישראל לה' הקדוש, ומתחייבות ממנה.

3 אולם, קיים שוני מסויים בין ציצית לבין שבת: השבת היא אות לדעת את עצם הקדושה, והציצית מזכירה את המצוות כדי להגביר ולהעלות את הקדושה.

1 עיינו שמות, פרק כ"ד, פסוקים ט"ו - י"ח.

2 עיינו שמות, פרק כ"ט, פסוקים מ"ה-מ"ו.